

UÇAN SÜPÜRGE
KADIN İLETİŞİM VE ARAŞTIRMA DERNEĞİ

Cinsiyetçi ve sağlamcı olmayan, erişilebilir ve kapsayıcı bir medya mümkün!
**Engelli Kadınların Haber Medyasında Temsili
İzleme Raporu**

YÖNETİCİ ÖZETİ

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği'nin Etkiniz AB Programı desteğiyle yürüttüğü "Medyada Engelli Kadınlara Yönelik İnsan Hakları İhlallerinin İzlenmesi" çalışması kapsamında üretilmiştir.

Hazırlayan: Sinem Sefa AKAY
Editör: Selen DOĞAN

Ankara, 2023

Bu materyal, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir.
Bu materyal içeriğinden yalnızca Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Giriş

Medya, her türden sözlü, yazılı, basılı, görsel metin ve imgeleri içeren çok geniş iletişim araçlarını kapsayan bir kavramdır. Bu kavramın içine gazete, dergi, kitap, broşür gibi basılı; televizyon, radyo, sinema gibi görsel-işitsel iletişim araçları girer. Günümüzde bu kavramın kapsama alanına internet, billboard, facebook, twitter, instagram gibi sosyal ağlar ve dijital mecralar da eklenmiştir. Medya toplumda yalnızca güç ve mülk sahiplerinin değil, görmezden gelinen, ihmal edilmiş, güçsüzleştirilmiş, ötekileştirilmiş, marjinalleştirilmiş herkesin sesi olmak zorundadır.

Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla medya izleme, medyanın kendi ürettiği içerik aracılığıyla yaydığı cinsiyet ayrımcı söylemi deşifre eder ve iletişim araçları eliyle yeniden üretilen şiddet ve ayrımcılığa dikkat çeker. 'Medya izleme' (media monitoring/media watch); yazılı/görüntülü/çevrimiçi/sosyal medyada toplumsal cinsiyetten kaynaklı her türlü ayrımcılık, ihlal ve şiddetle mücadelenin yeni, gerekli ve etkili bir yoludur. Çünkü ayrımcılık dilinin en yaygın görüldüğü alanlardan biri medyadır ve aynı zamanda ayrımcılıkla mücadeleye dair mesajların en geniş alana yaygınlaştırılabileceği alan da medyadır. Haber alma hürriyeti, düşünce ve ifade özgürlüğü uluslararası insan hakları sözleşmeleri tarafından güvence altına alınmış haklardır. Bu hakların kullanımını medya kuruluşları teşvik etmeli ve toplumu bu yönde bilgilendirmelidir. Medya sivil toplum örgütleri için savunuculuk faaliyetlerinde hem etkili bir araçtır hem de aracılık ettiği veya yeniden üretilmesine katkı verdiği şiddet, nefret ve ayrımcılıkla mücadele ettiğimiz için bir amaçtır. Gazetelerden televizyon şovlarına, haber sitelerinden sosyal medyaya kadar tüm iletişim araçları toplumsal sorunların çözümünde büyük bir güçtür. Ancak, bu araçların çoğu ticari olduğundan kâr amacıyla bu toplumsal sorumluluklarını ikinci planda tutarlar, hatta çoğu kez unutulur.

Engelli kadınların görünmez olması ihtiyaçlarının, deneyimlerinin, sorunlarının, mücadelelerinin, önceliklerinin, taleplerinin, başarılarının, emeklerinin, kimliklerinin ve maruz bırakıldıkları hak ihlallerinin de görünmemesine neden olmaktadır. Medya içeriklerinde/ürünlerinde engelli kadınlara yer verilen örneklerde eksik ve yanlış temsiller dolaşıma girdikçe toplumda önyargılar pekişmekte, klişeler yaygınlaşmakta, doğru bilinen yanlışlar tekrarlanmaktadır. Hak ihlallerine yol açan şartların düzeltilmesi için bu ihlallerin görünür hale gelmesi gerekir. Medyaya 'ötekileştirilmişlerin' gözünden bakmak, onların medyada görünür olması için çabalamak, ihmal edilmiş tüm toplulukların (engelliler, kadınlar, mülteciler, çocuklar gibi...) medyada hak ihlallerine maruz kalmadan temsil edilmesi için bakış açısı geliştirmek ve medyada engelli hakları ihlalleriyle mücadele edebilmek için önce bu ihlalleri tespit etmek gerekir. Bunun yolu, eleştirel bir gözle medya izlemeyi bir insan hakları izleme aracı olarak kullanmaktır.

Amaç ve kapsam

Medyada Engelli Kadınlara Yönelik İnsan Hakları İhlallerinin İzlenmesi çalışması, medyanın engelli kadınların hak mücadelesi için önemli bir araç ve savunma alanı olması için itici gücü oluşturmayı amaçladı. Engelli kadınların karşılaştığı hak ihlallerinin medyada görünür olması, haberlerin bu ihlallerle mücadelede kadınları güçlendirecek bir bakış açısıyla hazırlanmasını teşvik etmek üzere geliştirildi. Çalışma ayrıca, örgütlü veya örgütsüz engelli kadınları medya izlemeye dahil etmek, örgütlerdeki engelli kadınları aktif, üretken hale getirmek, diğer hak alanlarından aktivistleri engelli konularıyla ilgilenir hale getirmeye de katkı vermeye de hedefledi.

Yöntem

İzleme çalışması için Türkiye mediasından aşağıda adları belirtilen 5 gazete, 3 haber sitesi ve 3 televizyon kanalı seçildi. Gazeteler seçilirken, izlemeye konu olacak yazılı haber kaynaklarının politik arka planları, yaygınlıkları ve engellilikle ilgili içeriklere yer verme sıklığı kriter olarak belirlendi. Ayrıca yurt haberlerine ve engelli konularına en çok yer veren, resmi ideolojinin de taşıyıcısı konumundaki haber ajansı izlemeye dahil edildi. Haber sitesi olarak ise bir anaakım ve bir insan hakları haberciliği yapan site olmak üzere iki mecra seçildi. TV'de ise çok takip edilen kanallar belirlendi ve ana haber bültenleri içerik ve söylem analizine tabi tutuldu.

Birgün	Posta	Sözcü	Cumhuriyet	Yeni Şafak
Anadolu Ajansı	Habertürk	Bianet		
Fox TV	CNN Türk	Star TV		

İzleme göstergeleri belirlemede Küresel Medya İzleme Projesi'nden (Global Media Monitoring Project - GMMP¹) yararlanıldı. Seçilen yayın organlarında Ocak-Aralık 2022 tarihleri arasında yer bulmuş engelli kadınlara dair haberler belirlendi. Toplamda 94 haber göstergeler kullanılarak incelendi. Ayrıca, 6 TV ana haber bülteni 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde ve 10-16 Mayıs Engelliler Haftası içinde kalan rasgele seçilmiş bir günde izlenerek analiz edildi.

Dayanak

İzlemenin sonuçları, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (UNCRPD) ve Ek Protokolleri ile BM Engelli Hakları Komitesi Genel Yorumları başta olmak üzere Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025 kapsamındaki hak ve özgürlükler odağında değerlendirildi.

¹ <https://whomakesthenews.org/the-gmmp/>

İzleme Bulguları

İzleme çalışması kapsamında engelli kadın ve kız çocukların en çok haberleştirildiği şu başlıklar altında gruplandı;

- Şiddet: Cinsel istismar, kadına karşı şiddet, kadın cinayeti, ihmal
- Toplumsal cinsiyet normları: evlilik, cinsellik, üreme
- Bakım: Bağımlı yaşam, fedakarlık, yoksulluk
- Başarı hikayeleri: Spor, sanat, eğitimde mucizeler
- Yaşam ve gelişim: Sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik, özerklik
- Erişilebilirlik: Doğal afetler, acil durumlar, kamusal yaşam

İzleme bulguları engelli kadınların medya içeriklerinde eksik/düşük temsilinin farkında olarak, onların medya görünürlüğünü desteklemek, özellikle haber içeriklerinde engelli kadınların haklarının ihlaline dikkat çekiyor. Engelli kadınların birey olarak görünmez ve önemsenmezliğinin yanı sıra medya aracılığıyla insan haklarının ihlal edildiğine, ayrımcılığa uğradıklarına ve dışlandıklarına dair kanıtlar sunuyor. Kalıp yargılardan arındırılmış, engelli kadını veya kız çocuğu haberin nesnesi yerine hak sahibi bir birey olarak ele alan veya bu hak öznesinin görüşlerine yer veren haberlere de rastlandı. Bunlar sınırlı sayıda ve bu haberlerin çerçevesi kadınların başarı hikayelerine odaklanıyor ve engelli kadın bireyi "kahramanlaştırıyor". Bu haberler engelli kadın ve kız çocukların yaşamın diğer alanlarında (eğitim, sağlık, kamusal alanların erişilebilirliği, romantik veya sosyal ilişkileri) hem sağlamlık hem de cinsiyet temelli yaşadıkları zorluklara dikkat çekmiyor. Özetle, izleme çalışması medyanın engelli kadın ve kız çocukları belli bir açıdan gördüğünü ve kalıp yargılarla gösterdiğini ortaya koydu.

Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği olarak yıllardır deneyimlediğimiz kitle iletişim araçlarının eşitlikçi ve adil kullanımı için hak temelli medya okuryazarlığına dair çabamızı bu sefer engelli kadın ve kız çocukları kesışimselliğinde kullandık. Varsayımlarımız ne yazık ki doğrulandı. Bir kez daha gördük ki haber medyası engelli kadın ve kız çocukları en çok şiddet vakaları, bakım emeği ve başarı hikayeleriyle (yoğunlukla sporda) takibine alıyor. Haberlerin başlığı, spot, görsel kullanımı, dili ve içeriği engelli kadın ve kız çocuğunu bir birey olarak değil bağımlı, mağdur, yardıma muhtaç, korunması gereken, özerk olmayan kişiler olarak okuyucuya sunuyor.

Bu izleme çalışması ayrıca, devletin yükümlülüklerini nasıl yerine getireceğine dair işleyişin hakların fiilen her engelli ve özellikle kadın engelliler için hayata geçmesinde eksikliğini de gösterdi. UNCRPD'nin özellikle bağımsız yaşam, kişisel hareketlilik, toplumsal hayata katılım ve yeterli yaşam standartlarına sahip olma açısından engelli kadınların toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeniyle kesışimsel bir şekilde haklarının ihlal edildiği bir kez daha resmedilmiş oldu. BM Engelli Hakları Komitesi, Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları Üzerine Genel Yorum No. 3'de vurgulanan engelli kadın ve kız çocukların yaşadıkları doğrudan ve dolaylı ayrımcılıkla "engelli bir kişi ile bağlarına dayalı olarak kişilerin karşılaştığı" birleştirme ile ayrımcılık (bakım sağlayan kadın ise (çoğunlukla anne) ev içi emek ve engelli çocuğunun bakım yükü, dolayısıyla istihdama dair haklarına yansımaları gibi) izleme çalışması bulguları ile örtüşüyor. Öte yandan, CEDAW kapsamında kadın ve kız çocukları her türlü şiddet, kötü muamele ve ihmale karşı kamu idaresinin tedbir alan, koruyan ve faili cezalandıran rolünü yeterince

ve etkili bir şekilde yerine getirmediğinin engelli kadınlar için de eksik ve hatta daha da vahim durumda olduğunu da gördük.

Bu uluslararası standartların ulusal düzeyde yansıması olan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı, 2023-2025 ile taahhüt edilen yasal ve idari tedbirler ile güçlendirme çalışmalarının da başta Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere Sosyal Güvenlik Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, valilik, kaymakamlıklar ve belediyeler tarafından ivedilikle sivil toplum kuruluşları, meslek uzmanları, akademisyenler ile katılımcı yöntemlerle gözden geçirilerek daha etkin, kapsayıcı, gerçekçi ve sürdürülebilir halde uygulanması eşgüdüm ve diyalog ortamı yaratılmalı. Engelli kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, etnik, dini, vatandaşlık statüsüne dayalı ayrımcılık nedeniyle çoklu dezavantajlı durumlarını göz ardı etmeyen ve bunlara dair özgün çözümleri yerelden üreten tedbirler ve müdahaleler gerekiyor. Ayrıca, medyanın eril, ayrımcı, dışlayıcı dilinin, bakış açısının değişimi için Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun ayrımcılığı tespit ve önlemeye yönelik çalışmalarına engelli kadınların haber medyasında temsilini ve engellilerin iletişim araçlarına, bilgi ve haber kaynaklarına erişimini acilen dahil etmelidir.